

BALASSI JÁNOS EPICÉDIUMÁRÓL

Waldapfel József 1940-ben felfedezésszámba menő közleménnyel járult hozzá a Balassiai lengyelországi kapcsolatainak történetéhez.¹ Joachim Bielskinek Balassi János halálára írt epicédiuma a szerző közlése szerint addig csupán címe alapján volt ismeretes, a lengyel nemzeti bibliográfia az egyetlen példány lelőhelyéül Pétervárt jelölte meg.² Waldapfel immár újabb helyről ismerhette meg magát a szöveget, mert „ez az egyetlen példány ugyanis nincs már Pétervárott: a békeszerződések alapján a lengyel nemzet tulajdonába ment át, s a varsói Biblioteka Narodowa régi nyomtatványai közt helyezték el. Ezek örékek, Piekarski Kázmérnak lekötendő szívésségéből használhattam néhány nappal a háború kitörése előtt; megvan-e még, ki tudja?”³ Az aggodalmak később jogosnak bizonyultak. Amikor 1962-ben Thaddaeus Bienkowski kiadta Joachim Bielski latin verseit, már csupán a következőket állapíthatta meg: „Editionis huius carminis unicum exemplar mutilum, quod exstiteterat olim in Bibliotheca Nationali Varsaviensi, anno 1944 flammis absumptum est. Anno tamen 1939 carminis textum Iosephus Waldapfel descripsit et iterum publici iuris fecit. Editio itaque nostra editione a Iosepho Waldapfel confecta nititur”.⁴

A két ízben is közreadott szöveg az akkor ismert egyetlen csonka példányt követte. Waldapfel megállapítása szerint a lapok „felső része, mint a metszet másolatán is látható, elázott, szétmállott s így a felső 8 sor többnyire teljesen olvashatatlan”.⁵ Bienkowski is jelölte a csonkaságot, de az ő szövegkiadása az eredeti sorrendet is megváltoztatta, a szöveget az *Epitaphiummal* kezdte, és az évszámot tartalmazó *Distichont* indoklás nélkül elhagyta.

A Waldapfel kiadása óta eltelt fél évszázad alatt a Balassi-kutatás eredményekben gazdag változásokon ment keresztül és vonatkozik ez Balassi lengyel kapcsolataira is.⁶

¹ WALDAPFEL József, *Magyarország sorsának XVI. századi lengyel visszhangjához: Bielski Joachim epicédiuma Balassi apjának halálára*, EPhK, 1940, 197–211 (lengyelül: Pamiętnik Literacki, 1956, 464–478).

² Karol ESTREICHER, *Bibliografia Polska*, Kraków, 1894, Czese III, Tom. II, 82; *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków, 1936, Tom. II, 61–64.

³ WALDAPFEL, *i. m.*, 203.

⁴ Joachimi BILSCH *Carmina latina nunc primum in unum volumen collecta edidit Thaddaeus BIENKOWSKI* (edita curante C. F. KUMANIECKI), Varsoviae, 1962 (Academia Scientiarum Polona Collegium Studiis Classicis Promovendis, vol. VII).

⁵ WALDAPFEL, *i. m.*, 204.

⁶ A teljesség igénye nélkül csupán néhány alapvető kapcsolattörténeti tanulmány felsorolására szorítkozunk: GÖMÖRI György, *Adalékok Balassi utolsó lengyel útjához és kapcsolataihoz*, ItK, 1976, 684–694; ÜÖ., *Balassi Bálint és a korabeli lengyel irodalom*, KatSz, 1977/4, 307–322; ÜÖ., *Újabb Balassi-nyomok Lengyel-*

A Bielski-epicédiumhoz azonban – példány hiányában – senki nem tudott kiegészítést fűzni. A szisztematikus kutatás nem vezetett eredményre, hiszen a 16. századi német nyelvterületen megjelentetett nyomtatványok teljességre törekvő bibliográfiája sem tudott a nürnbergi kiadványból példányt regisztrálni.⁷ A jótékony szerencsének köszönhetően éppen Balassi Bálint halálának 400. évfordulója küszöbén sikerült egy rövid skóciai kutatás során az edinburgh-i nemzeti könyvtárban rábukkanni a mostanra egyetlen példányra, amely teljes egészében megőrizte Joachim Bielski munkáját és benne a Balassi Jánost ábrázoló metszetet.⁸

Az immár teljességében megismert nyomtatvány kis mértékben módosítja Waldapfel feltételezését. A rongált rész ugyanis a szöveg három helyén többsoros hiányt jelentett, s ezek közül a lapméretből következtetett 8–8 sor helyett két helyen is tíz sort sikerült pótolni.⁹ Ugyancsak korrigálhatóvá vált Waldapfel néhány – Kumaniecki által már részben javított – félreolvasása és a Paminger-féle vers címe is. Ugyanakkor meglepő, hogy a Waldapfel által tipográfiaileg elkülönített disztichon-évszám az eredeti szövegben nincs kiemelve. Amennyiben Waldapfel valóban ugyanezt a kiadást írta le, akkor a tipografizálás megváltoztatásával önkényesen cselekedett, viszont ha betűhíven másolt, akkor esetleg egy mára megsemmisült nyomdai variáns lehetett a kezében.

Kiadásunkkal az unikális nyomtatványra szeretnénk felhívni a figyelmet, amelynek első magyar nyelvű fordításáért Csonka Ferencet illeti a Balassi-filológia köszönete.

Gyászének

méltóságos és nagyságos Gyarmati Balassi János szabad bárónak,
Magyarország császári és királyi tanácsosának stb. halálára.

Írta

Joachim Bielski, lengyel lovag

méltóságos és nagyságos Balassi János unokaöccsének, Andrásnak,
valamint fiainak, Bálintnak és Ferencnek tiszteletére.

Nürnberg

Nyomtatta Nicolaus Knorr. 1577.

országban, ItK, 1981, 421–422; Uő., *Balassi Bálint és a korabeli lengyel költészet* = G. Gy., *Nyugatról nézve*, Bp., 1990, 7–22; Jan ŚLASKI, *Balassi és a korabeli lengyel irodalom*, ItK, 1976, 702–705; HOPP Lajos, Jan ŚLASKI, *A magyar–lengyel műtszemlélet előzményei: Politikai és kulturális hagyományok Báthory Istvánig*, Bp., 1992 (a kötet jegyzetanyagában a magyar–lengyel kapcsolatok bőséges bibliográfiájával); valamint Jan Ślaski tanulmánya az ItK jelen számában.

⁷ *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts*, Vd16, Stuttgart, 1984.

⁸ National Library of Scotland, Edinburgh, DC. 4(11). – A teljességében most először közzétett metszetről megállapítható, hogy mintája Martino Rota 1575. évi rézmetszete volt (felfedezte és közölte C. WILHELM B Gizella, *Folia Archaeologica*, 1955). (A szerk.)

⁹ A WALDAPFEL kiadásához képest újonnan pótolni latin sorokat lásd lapszámunk hátsó borítóján.

Méltóságos és nagyságos Gyarmati Balassi János szabad báró
igazi és természetes arcképe

VERA, AC GENVINA ILLUSTRIS AC MAGNIFI-
CI DOMINI D. IOANNIS BALASSI DE GIAR-
MAT, LIBERI BARONIS EFFIGIES.

*Sic oculos olim Balasi, sic ora ferebat,
Sic dextram, Turcis sic metus acer erat:
Quorum dum uixit multos immerferat Orco,
Iam rude donatus uiuit in arce Poli.*

Obijt Año. 1577. die 6. Maij. Año Ætatis 59.

Így nézett a szemed, lám, jobb kezed, arcod ilyen volt,
Így lettél a török réme, Balassi, soká.
Míg éltél, közülük de sokat küldtél a pokolba,
Most, hogy visszavonulsz, vár az örök nyugalom.

Meghalt 1577. május 6-án, életének 59. évében.

Gyászének

méltóságos és nagyságos Gyarmati Balassi János szabad bárónak,
Magyarország császári és királyi tanácsosának stb. halálára.
Írta Joachim Bielski, lengyel lovag

Így van-e jól, ó, isteneink, hogy senki se áll ki
Pannoniáért, mely végül is összeesett?
És ha ki egyszer földre esett, soha talpra ne álljon,
Égbeli isteneink, nincs ki segítse fel őt?
Láttam tengeri zátonyokon megakadni hajókat,
Másnap azonban már újra hasít a vizen,
Láttam már kivirulni kemény tölgyfákat az erdön,
Bárha előbb villám éri a lombkoronát.
Van, ki betegségtől hetekig sorvadva erőtlenn
Volt, de utóbb gyógyult, s íme a teste erős.
Épp csak Pannoniánk lesz képtelen újra felállni,
S elvesztett erejét visszaszerezni megint?
Hej, van-e még, van-e ott a hajót kijavítani ember?
És van-e ember még majd felemelni hazát?
Nincs, a vezérek mind elhulltak kint a csatában,
Hős lett mind valahány, sírjuk az otthoni föld.
Ó, de sokan haltak már gyászos Várna falánál,
Mennyi, de mennyi ezer ott a mohácsi csatán!
Hős Ballassi* is ott hullt el, szívében a dárda,
Mehalt és leesett, gyors lova nem viszi már.
Hulltak el ott más férfiak is harcolva hazáért,
Forgatták mindig bátran a fegyverüket.
Elhunyt ott a király,** népének a csillaga szintén,
Hősi király, akitől kapta az életet ő.
Azt a királyt a Dunán a habok könnyezve siratják,
Míg emezért nálunk Visztula kék vize sír.
Istenek azt mondták, ez az ifjú itt ne maradjon,
Hogy ne reménykedjen vad török egyre tovább.
Istenek, így mondtam (többjűkkel szembekerült ő,
Ő a magyar földnek dísze, virága ki volt).
Elhunyt Zrínyi,** ki még veszedelmes volt a töröknek,
Szláv nép Marsának vére, a gyermeke bár.

* Ferenc, János apja Lajossal, Magyarország királyával, Ulászló fiával esett el 1526. augusztus 29-én.

** Lajos király.

*** Gróf Zrínyi Miklós 67-ben.

Fegyveresek még vannak ugyan sokan, ámde közöttük
 Nincs Mátyás,* Hunyadi: síri lakó valahány,
 Mind, aki felfogná rogyadó, zuhanó haza testét,
 Vagy fegyverrel a bösz trákot a földre veri.
 Mind-mind már odavan, s a sötét éj árnyai ők már,
 S még ami tán maradék: por vagy a szürke hamu.
 Már a magyar népnek bizodalma, reménye Balassi**
 Volt egyedül, honi hős, csillaga fent ragyogott.
 Ám nemrég a halál, sajnós, már nem könyörült, és
 Meghalt, elhagyván földet, a földi nyomort.
 Meggyülölve halált, megvetve a semmi világot,
 Csillagos égbe repült, lakhelye csillagos ég.
 Meghaltál, ki a vad csapatok közt élve maradtál,
 Sűrű harcokban kard soha nem sebesít.
 Még a török sem, hej pedig, ott a te jobb kezed aztán
 Sok-sok ezert küldött Sztüx vize mélye alá.
 Ömlik a vér, patakokban fut tova már a török vér,
 Szerte a csontoktól szinte fehér a mező.
 Míg éltél, de sokan törtek földedre e hordák,
 Bűnös horda bizony, véres az arcuk, a kéz.
 S bár a te drága hazád tőled, balsors!, elorozták,
 Várakat is, fegyver? sokszor a csel, nem a kard:
 Mégis hogy remegett tőled mind, már a nevedtől,
 Úgyhogy e hordának rémteli volt a neved.
 Nem csoda: nem pihekönnyű volt diadalmuk e földön,
 Mert iszonyú sok vért áldoz e győzelemért:
 Példa, mikor győztesként hullahegyekre tapostál,
 S gyors lovadon vertél földre egész csapatot.
 Ámde az isteni végzés más: felvittek az égbe,
 Már nem fél a török, nincs ki ijessze meg őt.
 Bűntetlen portyáz szanaszét a te földeiden már,
 S gyászol máris a nép távoli földre ha lép.
 Minden lángba borul, nagy a kár, pusztít velc kard is,
 Nyugtalan itt minden, félelem itt ma az úr.
 Hogyha Balassi te, még élnél és Éliziumban
 Nem volnál szomorú, ottani árnyjövövény,
 Így örjöngeni félne, tudom, Mohamed követője,
 És a neved hallván messze szaladna tovább.

* Mátyás, Hunyadi János fia, magyar király.

** Balassi János, Ferenc fia.

Ámde halott vagy, s véled ment el már a remény is,
 És Magyarország ím: élne, de szinte halott.
 Vad Pannónia szomszédok számára halott már,
 És első az eset: díztelen, árva maradt.
 Nincs már semmi remény, Pannónia csak hamu, árnyék,
 Egykori pannón gőg már megalázva szerény.
 Mondd, a keresztény felségek most mért vonakodnak
 Adni segítséget? Hisz beteg, illene hát.
 Tétlenül elnézték, aranyalmát hogy leszakítsa
 Vad török, és ez a bűn, fájdalom, égbe kiált.
 Nem látják, hogy a szomszéd nagy baja nékik is az lesz,
 S ég ha a szomszéd ház, éghet a legközelibb.
 Ó, de sokan nézték eme szörnyű lángokat, ámde
 Oltani már nem akadt senki, ki hozna vizet.
 Lesz még, él a remény, aki majd a magyar kikötőben
 Vesztegelő bárkát újra a vízre viszi.
 Lesznek még nagyurak, rendbéli királyok, akik majd,
 Isteni óhajból, végre segítenek is.
 És a közellenséget a földre verik, hogy a farkas
 Rablott zsákmányát adja ki karmaiból.
 Űzze Vörös-tenger vizein túl, Ázsia belső
 Vad részébe, ahol élt, mielőtt idejött.
 Akkor harsányan dalolom, mit a hősi vezérek
 És a keresztények nyertek, a nagy diadalt.
 Végül a versem még a minap hunyt hősi Balassit*
 Búcsúztatja el itt sírva, de így köteles.
 Bár röviden szólok, de az érzés (Múzsza, segíts majd!)
 Nagy legyen itt, mert nagy férfi dicsérete lesz:
 Messze kerülje a múlás, „éljen” a végtelenig még,
 Bárha a csontjai itt letek alant nyugovást.
 Jámbor volt, igaz ember, hős mint férfi Balassi,
 És az igaz vallás hű követője maradt.
 Jelleme éppoly erős, mint benne a testi erő volt,
 S pannoni rabságtól kapta a híre nevét.
 Régi latin költészet, a költők... Tiszteli őket,
 Művelt főt kiségit, ez honi régi szokás.
 Hogyha ügyét intézte, a bölcs terv volt a vezére,
 És ha tanácsot adott, példa a püloszi bölcs.
 Éppen ezért mindig kedvelték őt a királyok,
 Mindig csak szeretet ment vele mint utitárs.

* Balassi János.

Ámde a sorsa kemény balsorssá változik olykor,
Érzi az istennő Fortuna fegyvereit!
Vad török elvett tőle vagyont, el földeket is még,
S barbárul mindent birtokaként kezel is.
Két fia sorsával, bölcs tett!, megbízta Balassi
Andrást,* hűséges gondviselő rokonát
(Mert közelibb rokon és igazabb ember van-e nála?),
S földi helyett választ csillagos égi hazát.
Krisztus urunk révén most fent szemléli az Istent,
S nagy szeretetben már mennyei karban a társ.
Ment már gyötrő, földi bajoktól, s várja a végső
Napkeltét, amikor fény hona lesz a világ.
Vége.

Sírfelirat

Íme e pároszi márvány zárja magába Balassi
Jánost, Pannoniánk fénye, ki csillaga volt.
Egykor a zsarnok réme, a mennyköve volt a töröknek,
Most már csak kicsi föld, egy marok, ennyi maradt.
Bárki ha vagy, s vándorként eljutsz egyszer e sírhoz,
Mondd el a hősnökért térdre borulva imád.
Kérd, hogy a föld puha, lágy takaróként fedje be testét,
És ne legyen soha nap, mely ha nevét feledi.

Disztichon, amely tartalmazza a halálózási évet

Ismert, egyazon év tett téged a trónra, Rudolf úr,
És ugyanaz vitt fel égbe, Balassi te hős.
Vége

* Balassi András, János unokaöccse. Bálint és Ferenc, János fiai.

Sophonias Paminger költő, nürnbergi magántanár
Serkentő éneke
tanítványához, méltóságos és nemzetes Ferenc ifjúhoz,
a nagyságos stb. Balassi János fiához

Hallga, Ferenc, csak azért, mert gyászolod édesatyádat,
Senki ezért nem fog feddeni, elhiheted.
Ám törekedj, ne legyen majd rajtad a fájdalom úrrá,
Hisz neked ennél jobb életet ad a remény.
Mennyben atyád ott fenn nemesen, diadalmasan épp most
Áldja az Istent már élete tetteiért.
Éppen ezért kérek, szüntesd zokogásod atyáéért
(Nem szabad így élned: folyton emésszen a gyász).
Hős volt édesatyád, a hazádnak az oszlopa, dísze,
Bölcsen, jámborul élt, s ékes a szó, ha beszélt.
Védte a múzsákat, nyolc nyelven szólt avagy írt ő,
És hite útja, melyet Krisztus urunk mutatott.
Félve figyelte utad, s intett (levelek bizonyítják),
Tedd mindig, ami jó, nemtelen útra ne térj.
Valld az igaz vallást, ápoljad az ősi erényünk,
Versengj és vállald mindig a jó tanulást.
Ó, báróm, hát mindezeket védj jól az eszedbe,
És a kemény gyásszal egyre kerüld a csatát.
Én meg végzem a munkám gonddal majd ezután is,
Mert nevelő munkám jó nevelő feladat.
Sőt hiszem azt, hogy János* is érzi a megbizását,
S nem hanyagolja el ő azt, ami rábízott.
Persze hanyag te se légy, hogy a múlttól majd sose mondhasd:
Elmúlt hasztalanul, szégyenem egyre nagyobb.
Óvjon Krisztus urunk, s a mi munkánk teljesülését
Adja meg ő kegyesen. Ég veled! Áldjon az ég!

* Szkárósi János. magyar nemes.